บทที่ ๓
ปริศนาคำทาย สำนวน และภาษิต

ในการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบ **ปริศนาคำทาย สำนวนภาษิต** อันเป็นวรรณกรรมประเภทมุขปาฐะ ซึ่งวรรณกรรมมุขปาฐะดังกล่าวมีปรากฏอยู่ทั่วไปในทุกภูมิภาค นั่นคือชาวไทยได้สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อใช้พูดจาสื่อสารกัน (สำนวนและภาษิต) ซึ่งเป็นสำนวนภาษาถิ่นนั้น ๆ ในทำนองเดียวกันปริศนาคำทายก็เป็นโวหารประเภทหนึ่งที่ผูกเป็นกลอนสัมผัสกันตามฉันทลักษณ์ที่นิยมในภูมิภาคนั้น ๆ เพื่อประโยชน์ในการทดสอบเชาวน์ปัญญากัน โดยเฉพาะเด็ก ๆ จะนิยมเล่นปริศนาคำทายกันมากกว่าผู้ใหญ่

การสร้างสำนวนภาษิต และปริศนาคำทายนั้นไม่มีผู้ใดสามารถสืบได้ว่า ผู้ใดเป็นต้นคิดเป็นผู้เริ่มต้นคิดสำนวนภาษิต และปริศนาคำทาย แต่เมื่อศึกษารูปแบบการสร้างคำ สร้างสำนวนเหล่านั้น แล้วพบว่ามีกฎเกณฑ์ มีแบบแผน แม้ว่าจะเป็นสำนวนภาษิต หรือปริศนาคำทายที่เกิดอยู่ต่างภูมิภาคกัน ต่างสังคมกัน หรือต่างยุคต่างสมัยกัน แต่กฎเกณฑ์แบบแผนได้มีโครงสร้างพ้องกันโดยทั่วไป

ในที่นี้จะแยกศึกษาเชิงวิเคราะห์เป็น ๒ กรณี คือ **(๑) ปริศนาคำทายกรณีหนึ่ง (๒) สำนวนภาษิต อีกกรณีหนึ่ง** ดังนี้

๑. วิเคราะห์รูปแบบของปริศนาคำทาย

แม้ว่าปริศนาคำทายจะเป็นสำนวนโวหารที่เด็ก ๆ จะใช้เล่นกัน ใช้ทายแก้ปริศนากัน แต่กระนั้นก็ตามวิธีผูกปริศนานั้น จะเลือกลักษณะเด่นของพืช สัตว์ สิ่งของ มาผูกให้มีเงื่อนงำหรือใช้ความหมายเชิงเปรียบเทียบ แสดงให้เห็นระเบียบวิธีคิดของเด็ก ๆ เช่น ลักษณะเด่นของหอยโข่ง คือ *กันซี้ กันแหลมขมวดเกลียว* นำมาผูกปริศนาเป็นเงื่อนงำว่า (๑) หน้าแล้งอยู่ถ้ำ หน้าน้ำอยู่ดอน เกล้าผมเป็นมอญใหม่ หรือ (๒) มาแต่เมืองล่าง เอาหัวย่างต่างตีน เป็นต้น

๑.๑ นิยามปริศนาคำทาย

คำปริศนา คือ **สิ่งหรือถ้อยคำที่ผูกขึ้นเป็นเงื่อนงำ เพื่อให้แก้ให้ทาย** *(พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๔)* ฉะนั้น ปริศนาคำทายจึงหมายถึง ถ้อยคำที่ผูกเป็นเงื่อนงำ เพื่อให้แก้ให้ทายระหว่างบุคคลในสังคมเดียวกัน หรือบุคคลที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด (เครือญาติ มิตรสหาย) โดยมุ่งที่จะทดสอบเชาวน์ปัญญา และสนุกสนาน ปริศนาคำทายนิยมเล่นกันมากในหมู่เด็ก ๆ

๑.๒ โครงสร้างของปริศนาคำทาย

ในการศึกษาโครงสร้างของปริศนาคำทายของไทย พบว่ามีแบบแผนเป็นระบบจนไม่น่าเชื่อว่า

ปริศนาคำทายจะเป็นผลผลิตทางภูมิปัญญาของเด็ก ๆ เพราะเด็กเล่น เด็กใช้ทายกัน ย่อมเชื่อได้ว่าเด็กสร้าง เด็กคิดคำปริศนา ดังจะเห็นได้ว่ามีคำปริศนาที่เกิดขึ้นใหม่ ๆ ในปัจจุบันจำนวนหนึ่ง เช่น *อะไรเอ่ยยิ่งตัดยิ่งยาว(ถนน) ใส่แว่นเกี่ยวกับอะไร (หู) อะไรเอ่ยยิ่งต่อยิ่งสั้น(บุหรี่)* จะเห็นได้ว่าคำปริศนาสมัยใหม่ไม่ค่อยจะประณีตในสำนวนโวหารมากนัก และขาดสัมผัสคล้องจอง

หากนำคำปริศนาคำทายทั้งภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคอีสาน และภาคกลาง มาศึกษาเปรียบเทียบกฎเกณฑ์และวิธีผูกคำปริศนา พบว่ามีรูปแบบและหลักเกณฑ์เดียวกัน ต่างแต่ว่าภาษาถิ่นสำนวนท้องถิ่นเท่านั้น

วิธีผูกคำปริศนาอย่างเป็นระบบนี้ เราสามารถเห็นโครงสร้างของคำปริศนาไทยว่ามีส่วนประกอบสำคัญ ๖ ส่วน แต่โดยทั่วไปอาจจะมีองค์ประกอบไม่ครบ ๖ ส่วนก็ได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับคำปริศนานั้น ๆ ว่ามีลักษณะเด่นมากน้อยเพียงใด หากมีลักษณะเด่นมาก ก็สามารถสร้างเงื่อนงำปิดอำได้มาก ดังรายละเอียด**โครงสร้างของปริศนาคำทาย** ดังนี้

๑) **อารัมภบท** อารัมภบทเป็นการเริ่มต้นของปริศนา ซึ่งแต่ละภูมิภาคจะใช้ภาษาถิ่นของภูมิภาคนั้น ๆ

- *ภาคกลาง อะไรเอ่ย (อะไรเอ่ย กะลาซีกเดียว ลอยข้ามทะเล - พระจันทร์)*
- *ภาคเหนือ อะหยังเก๊าะ (อะหยังเก๊าะ ไม้คานโก่ง ข้ามห่างสามแสน - รุ้ง)*
- *ภาคอีสาน อันหยังเกาะ หรือ แม่นอีหยัง หรือ เจ้าว่าหยัง มักอยู่ท้ายเนื้อความ (สุกเต็มฟ้า กาตอดก็บ่เหมิด แม่นอีหยัง - ดาว)*
- *ภาคใต้ ไอ้ไหรหา (ไอ้ไหรหา กลางวันอยู่ถ้ำ ค่ำ ๆ ออกเรียง - ดาว)*

๒) **บอกสมญา** คือส่วนที่เป็นปริศนาคำทาย โดยนำสัญลักษณ์เด่น ๆ ของตัวปริศนามาสร้าง เช่น พระจันทร์ ใช้สัญลักษณ์ว่า *"กะลาซีกเดียว"* (พระจันทร์เสี้ยว) รุ้งกินน้ำ ใช้ลักษณะเด่น คือ *โค้งเหมือนไม้คาน* ดาว ใช้ลักษณะเด่นคือ*สุกสว่างบนท้องฟ้า* ฯลฯ

๓) **พรรณนาลักษณะ** คืออธิบายลักษณะรูปพรรณสัณฐานของตัวปริศนา ขยายความให้เห็นตัวปริศนาว่ามีลักษณะอย่างไร ดังตัวอย่าง *ลอยข้ามทะเล* (พรรณนาคุณสมบัติของพระจันทร์) *ข้ามหุ่งสามแสน* (พรรณนาคุณสมบัติของรุ้ง) หรือ *กาตอดก็บ่เหมิด* (พรรณนาคุณสมบัติของดาว) หรือ *ค่ำ ๆ ออกเรียง* (พรรณนาคุณสมบัติของดาว) เป็นต้น

๔) **จุดบอดจุดสะดุดใจ** คือส่วนที่อธิบายลักษณะเพิ่มเติมเชิงเปรียบเทียบ ซึ่งอาจทำให้ผู้ทายสับสน หรือเกิดความสนใจยิ่งขึ้น

๕) **บทสรุป** คือส่วนที่เน้นคำถามให้ชัดเจน อธิบายจุดบอด หรือเป็นตอนสรุปคำถาม เช่น *กินกันวุ่นวาย* หรือ *ใครทายได้จะได้แหวน* หรือ *ปากแดงเสียเวย* ฯลฯ

๖) **คำเฉลย** คือคำตอบ ผู้ที่ทายจะสงวนไว้บอกภายหลัง

ให้สังเกตตัวอย่างคำปริศนาต่อไปนี้ (บางปริศนาไม่จำเป็นต้องมีครบ ๖ ส่วน)

ภาคกลาง อะไรเอ่ย สี่มุมสี่แง่ สี่แคร่จัตุรัส ผู้คนแออัด กินกันวุ่นวาย (เล่นหมากรุก)

(๑) (๒) (๓) (๔) (๕) (๖)

ภาคเหนือ อะหยังเก๊าะหัวเป็นหนาม ถามบ่ปาก บ่เคียวหมาก ปากแดงเสี้ยเว้ย (พระพุทธรูป)

(๑) (๒) (๓) (๔) (๕) (๖)

ภาคอีสาน ไก่บักลาย ตายอยู่ป่าอ้อย คนสามร้อย ปาดกินก็บ่เหมิด แม่นหยัง (สับปะรด)

(๒) (๓) (๔) (๕) (๑) (๖)

ภาคใต้ ไอ้ไหรหา คันเบ็ด เจ็ดทุ่ง ข้ามคุ้งพระยาแมน ใครทายได้จะให้แหวน (รุ้ง)

(๑) (๒) (๓) (๔) (๕) (๖)

๑.๓ วิธีสร้างคำปริศนา

ปริศนาคำทายของไทยนั้นไม่เพียงแต่จะมีคุณค่าทางบันเทิงใจเท่านั้น ยังสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นคนช่างคิด ช่างสังเกต และมีไหวพริบของคนไทยอีกด้วย นั่นคือ ในการคิดปริศนานั้นจะต้องนำลักษณะของสิ่งนั้น ๆ มาอธิบายโดยเปรียบเทียบลักษณะเด่น ๆ เป็นการโยงความเบื้องต้นแก่ผู้ตอบและสิ่งที่เป็นปริศนาก็คือสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวมนุษย์นั่นเอง ได้แก่ อวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน ธรรมชาติ พืช สัตว์ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน นี้แสดงให้เห็นภูมิปัญญาของชาวไทยที่เป็นคนช่างสังเกตธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และนำลักษณะเด่นต่าง ๆ ของสิ่งหล่านั้นมาเปรียบเทียบบ้าง แสดงความหมายโดยนัยบ้าง แสดงความหมายโดยตรงบ้าง และอาจจะปิดอำไว้ส่วนหนึ่งส่วนใดบ้าง เพื่อประสงค์ให้ผู้ตอบได้ใช้สติปัญญาไหวพริบแสวงหาตัวปริศนา

ที่มาของปริศนาหรือวิธีตั้งปริศนาโดยทั่วไป เราอาจจะอธิบายได้ ๒ ลักษณะ คือ (๑) *ตัวปริศนา* คือสิ่งที่กล่าวถึงหรือสิ่งที่ทายเพื่อให้ตอบ (๒) *วิธีผูกปริศนา* คืออธิบายลักษณะเด่น ๆ ของตัวปริศนา

(๑) ที่มาของตัวปริศนา

ตัวปริศนามักจะเป็นสิ่งที่เป็นรูปธรรม ซึ่งอยู่ใกล้ตัวมนุษย์ ได้แก่อวัยวะหรือส่วนต่าง ๆ ในร่างกาย เครื่องมือ เครื่องใช้ พืช สัตว์ การประกอบอาชีพ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ เช่น

อวัยวะและส่วนต่าง ๆ ในร่างกายของคน

- อะไรเอ่ย ตัดโคนก็ไม่ตาย ตัดปลายก็ไม่เน่า (ผม) ..... ภาคกลาง
- ไม้ทั้งกอ หาข้อบ่ปะ (ผม) ..... ภาคเหนือ
- ตัดกกบ่ตาย ตัดปลายบ่เหี่ยว (ผม) ..... ภาคอีสาน
- ดำแล้วขาว ยาวแล้วสั้น (ผม) ..... ภาคใต้

- เห็ดกระด้าง อยู่ข้างดอย คอยบ่หัน (หู) ..... ภาคเหนือ
  (เห็ดแข็งกระด้าง อยู่ข้างภูเขา มองไม่เห็น)
- เฒ่าสองเฒ่าบังเล้า บ่เห็นกันจักเทือ แม่นหยัง (หู) ..... ภาคอีสาน
  (คนแก่สองคนบังยุ้งข้าว ไม่เห็นกันสักที ใช่อะไร)
- คนใส่แว่นเกี่ยวกับอ้ายไหร (หู) ..... ภาคใต้
  (คนใส่แว่นเกี่ยวกับอะไร)

พืช

- อะไรเอ่ย ต้นเท่าปลายก้อย พระยานั่งห้าร้อยก็ไม่หัก (พริก) ..... ภาคกลาง
- ยามน้อยนุ่งเตี่ยวเขียว เฒ่ามานุ่งเตี่ยวแดง (พริก) ..... ภาคเหนือ
- ดั่งแต่น้อย ๆ นุ่งซิ่นเขียว ใหญ่ขึ้นมานุ่งซิ่นแดง (พริก) ..... ภาคอีสาน
- แก่ ๆ นุ่งแดง เด็ก ๆ นุ่งขาว สาว ๆ นุ่งเขียว (พริก) ..... ภาคใต้

สัตว์

- อะไรเอ่ย หน้าแล้งอยู่ถ้ำ หน้าน้ำอยู่ดอน เกล้าผมเป็นมอญใหม่ ..... ภาคกลาง
  (หอยโข่ง)
- กันจี๊ฟ้า หน้าถะแหลดิน (หอยโข่ง) ..... ภาคเหนือ
  (กันชี้ฟ้า หน้าไถดิน)
- มาแต่เมืองล่าง เอาหัวย่างต่างตีน (หอยโข่ง) ..... ภาคอีสาน
  (ย่าง - เดิน)
- ตัวเท่ากำหมัด ท้ายคัดแต็ง ท้ายแต็ง ๆ หาไม่วาน (หอยโข่ง) ..... ภาคใต้
  (กำหมัด - กำปั้น แต็ง - แต่ง แต็ง - งอน ท้าย - ท้น หาไม่วาร - ไม่มีทวาร)

เครื่องมือเครื่องใช้และการประกอบอาชีพ

- อะไรเอ่ย หลังงอ ๆ กินหญ้าหมดทุ่ง (เคียวเกี่ยวข้าว) ..... ภาคกลาง
- ควายแม่ว้อง กินหญ้าหมดโท่ง (เคียวเกี่ยวข้าว) ..... ภาคเหนือ
  (ว้อง - โค้งเป็นวง โท่ง - ทุ่ง)
- อะไรเอ่ย ทางโน้นก็ฟ้า ทางนี้ก็ฟ้า เรือชะล่าแล่นกาง (การทอผ้า) ..... ภาคกลาง
- เติงก็เป็นฟ้า ลุ่มก็เป็นฟ้า เรือใต้หล้าลอดปื้น (การทอผ้า) ..... ภาคเหนือ
  (เติง - บน ลุ่ม - ล่าง ปื้น - พื้น)
- ขูหยูมาใส่ขาหยา ต่อนแต่นอยู่หว่างขา แก่งหูหวะหวะ (การทอผ้า) ..... ภาคอีสาน
  (ขูหยู ขาหยา - ขยุกขยุย ต่อนแต่น - อาการคลอนแคลน แก่ง - แกว่ง)

ในลักษณะเช่นเดียวกันกับตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่า ธรรมชาติและสิ่งรอบตัวเราอื่น ๆ คนไทยก็นำมาเป็นตัวปริศนา และหาคำมาผูกเป็นเงื่อนงำ เพื่อให้คนทายได้ทั้งสิ้น เช่น พระจันทร์ ดวงดาว ภูเขา บ้านเรือน รวมถึงสิ่งที่เกี่ยวเนื่องด้วยประเพณี เช่น โลงศพ การเผาศพ เป็นต้น

(๒) วิธีผูกปริศนา

การผูกปริศนา คือ การอธิบายลักษณะเด่น ๆ ของตัวปริศนาแต่มักจะให้มีเงื่อนงำคือปิดบังอำไว้บางส่วนหรือใช้ความหมายเปรียบเทียบ ตัวอย่างเช่น

ตัวปริศนา	**ลักษณะเด่น ๆ**	**ความหมายเปรียบเทียบ**
เต่า	*กระดอง*	*กระเบื้อง*
หอยโข่ง	ก้นขี้ รูปขด	มวยผม
หู	รูปรี	ใบพลู
	แข็ง ๆ อ่อน ๆ	เห็ดกระด้าง
เต้านม	น้ำนมสำหรับเด็ก	หม้อน้ำ (น้ำต้น)
เส้นผม	งอกได้	ต้นไม้ (ตัดต้นไม่ตาย ตัดปลายไม่เน่า)
	ไม่มีปล้อง - ไม่มีข้อ	ไม้ไผ่
ดาว	สว่างเต็มท้องฟ้า	ผลไม้สุกเหลือง
	ฯลฯ	

วิธีอธิบายลักษณะเด่น ๆ ดังกล่าวข้างต้นนั้น คนไทยนิยมที่จะผูกถ้อยคำให้คล้องจองสัมผัสกันเพื่อฟังรื่นหู จดจำง่าย ซึ่งแสดงให้เห็นความเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอนของชาวไทย ฉะนั้นจึงอยากให้นักเรียนดูตัวอย่างข้างต้น จะเห็นวิธีผูกคำปริศนาของชาวไทยทุกภาคที่พยายามให้เป็นโวหารคล้องจองกัน เช่น **"สี่ตีนเดินมา หลังคามุงกระเบื้อง"** หรือ **"หน้าแล้งอยู่ถ้ำ หน้าน้ำอยู่ดอน เกล้าผมเป็นมอญใหม่"** หรือ **"มาแต่เมืองล่าง เอาหัวย่างต่างตีน"** (ลักษณะเด่นคือก้นขี้)

๑.๔ ประเภทของปริศนาคำทาย

การตั้งคำปริศนานั้น มักจะนำสิ่งรอบตัว เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันมาเป็นตัวปริศนา โดยอธิบายวัตถุ สิ่งของ เหล่านั้นด้วยสำนวนถ้อยคำที่คล้องจองเพื่อแสดงความหมายโดยนัยของวัตถุ สิ่งของ บางครั้งก็พยายามใช้ถ้อยคำที่ส่อความหมายสองแง่ เพื่อขบขันและปิดอำผู้ตอบอีกด้วย เช่น *"อะไรเอ่ย นารีมีรู เพชรสีชมพู คารูนารี"* (ตุ้มหู) หรือ *"อะไรเอ่ย โตงเตงอยู่ข้างขา ไม่เปิดผ้ามองไม่เห็น"* (บาตรพระ) เป็นต้น

การจัดแบ่งประเภทของปริศนาคำทายมักจะใช้เกณฑ์ว่า คำปริศนานั้น ๆ เกี่ยวข้องกับเรื่อง

ใด เช่น คำปริศนาเกี่ยวกับเครื่องมือทำมาหากิน เครื่องใช้ในบ้านเรือน อาหาร การเล่น พืชผลไม้ และกิจกรรม ฯลฯ เป็นต้น ดังจะยกตัวอย่างต่อไป

๑) ปริศนาที่เกี่ยวกับมนุษย์

คือคำที่ผูกขึ้นเป็นปริศนาให้ทายนั้นจะมีคำเฉลยที่เกี่ยวกับ อวัยวะ อากัปกริยา และกิจกรรมของมนุษย์ เช่น

ภาคกลาง

- อะไรเอ่ย ตัดโคนก็ไม่ตาย ตัดปลายก็ไม่เน่า (เส้นผม)
- อะไรเอ่ย สามขาเดินมา หลังคามุงสำลี (คนแก่ผมหงอกถือไม้เท้า)
- อะไรเอ่ย นั่งยอง ๆ มองกระเต้า เข้าไม่เข้า เอามือคลำดู (คนลับมีด)
- อะไรเอ่ย สี่สายยานโตงเตง ข้างนอกร้องเพลง ข้างในร้องไห้ (กล่อมเด็กในเปล)
- อะไรเอ่ย อ้ายปุกนั่งอยู่กลางนา หมาเดินมาพาอ้ายปุกหายไป (อุจจาระ)
- อะไรเอ่ย ไม้ไผ่เต็มกอ หาข้อไม่พบ (เส้นผม)

ภาคเหนือ

- น้ำต้นน้อย ห้อยข้างฝา เหลียวหาบ่หัน (ใบหู)
  (หม้อน้ำน้อย ห้อยข้างฝา มองหาไม่เห็น)
- ทางลุ่มก็เป็นขน ทางบนก็เป็นขน เมื่อคืนเอาชนกัน (นัยน์ตา)
  (ลุ่ม - ข้างล่าง)
- น้ำต้นน้อย ห้อยปลายจี๊ กินตึงวัน ทั้งปี้ทั้งน้อง (เต้านม)
  (หม้อน้ำน้อย ห้อยปลายชี้ กินทั้งวัน ทั้งพี่ทั้งน้อง)
- ไม้ทั้งกอ หาข้อบ่ปะ (เส้นผม)
- น้ำน้อยน้อย ซึมออกกลางดอน ถ้าบ่นอน บ่ได้กิน (น้ำนม)
- เตี้บเปี้บเท่าฮังต่อ เจ้ามันบ่หัน (มวยผม)
  (ก้อนฟู ๆ เท่ารังต่อ เจ้าของมันไม่เห็น)
- เหลื้อมมั่ง ๆ ทั่งเข้าฮูหนัง (ตุ้มหู)
  (เลื่อมวาบ ๆ ใส่ในรูหนัง)

ฯลฯ

ภาคอีสาน

- ตัดกกบ่ตาย ตัดปลาบ่เหี่ยว แม่นหยัง (เส้นผม)
  (ตัดโคนก็ไม่ตาย ตัดปลายไม่เหี่ยว ใช่อะไร)

- สองเฒ่าบังเล้า บ่เห็นกันจัดเทื่อ แม่นหยัง (ใบหู)
  (สองเฒ่าบังยุ้งข้าว ไม่เห็นกันสักที แม่นหยัง)
- หมอยแยมแยะ แป้กันมีแฮง แม่นหยัง (นัยน์ตา)
  (หมอยหยอมแยะ แปะกันมีแรง ใช่อะไร)

ฯลฯ

ภาคใต้

- ไอ้ไหรหา ดำแล้วขาว ยาวแล้วสั้น (เส้นผม)
- ไอ้ไหรหา มาแต่เมืองคอน สวมหมวกสองลอน คอนพร้าวสองหน่วย (อวัยวะเพศชาย)
- ไอ้ไหรหา เนื้อแยงรูเนื้อ น้ำไหลเพรื่อ เอมอกเอมใจ (เด็กกินนม)
  (เอม - อิ่ม)
- ไอ้ไหรหา ขาไปสองคน พอมืดฟ้ามัวฝน กลับมาคนเดียว (เงา)
- ไอ้ไหรหา ดำเหมือนหมี ตีไม่ตาย (เงา)

ฯลฯ

๒) *ปริศนาคำทายที่เกี่ยวกับเครื่องมือทำมาหากิน* คือคำที่ผูกขึ้นเป็นปริศนาให้ทายนั้น จะมีคำเฉลยที่เกี่ยวกับเครื่องมือประกอบอาชีพ เช่น ทำนา ทอผ้า เครื่องจับปลา และของใช้ในเรือน ตัวอย่าง

ภาคกลาง

- อะไรเอ่ย หลังงอ ๆ กินหญ้าหมดทุ่ง (เคียวเกี่ยวข้าว)
- อะไรเอ่ย มีลูกอยู่ที่ดิน มีตารอบตัว มีหูอยู่บนหัว (แห)
- อะไรเอ่ย ตาแก่หลังโกง ตกน้ำก็ไม่ขุ่น (เบ็ด)
- อะไรเอ่ย ไอ้ไบ้เดินหน้าไอ้บ้าเดินหลัง (คนไถนา)
- อะไรเอ่ย ช้างน้อยลอยมา มีงาในท้อง (ลอบ)
- อะไรเอ่ย ทำบุญได้บาป มีลาภก็ตาย (คนตกเบ็ด)
- อะไรเอ่ย ทางโน้นก็ฟ้า ทางนี้ก็ฟ้า เรือชะล่าแล่นกลาง (ทอผ้า)
- อะไรเอ่ย กินข้างบน ขี้ข้างล่าง กินข้างล่าง ขี้ข้างบน (กบไสไม้)
- อะไรเอ่ย ตัวอยู่นา ตาอยู่บ้าน (ตาปู)

ฯลฯ

ภาคเหนือ

- ปากหนึ่งกินดิน ปากหนึ่งกินหญ้า ปากหนึ่งขวา ๆ ซ้าย ๆ (คนไถนา)
- ควายแม่ว้อง (โค้งเป็นวง) กินหญ้าเสี้ยง (สิ้นหมด) ท่ง (ทุ่ง) (เคียว)
- สี่หูพันตา กินปลาในน้ำ (ยอ)
- หลังขด ๆ ดำน้ำอด (อดทน) (เบ็ด)
- ไปเท่าไฮ่นา มาเท่าฮอยตีนช้าง (แห)
  (ไฮ่ - ไร่ ฮอย - รอย)
- ไก่ลายตายอยู่กลางหนอง หย่องหย่องเอาไม้ปัก (ไซดักปลา)
- ลูกมันแวแว แม่มันกลิ้งมาอะล้อมอะล้อม (ทอหูก)
  (ลูกมันร้องแง ๆ แม่มันกลิ้งมาคึก ๆ)
- ตังบนเป่นคุ่ม ตังลุ่มเป่นเครือ ขี่เฮือลอดปี้น (ทอหูก)
  (ทางบนเป็นพุ่ม ทางล่างเป็นเถา ขี่เรือลอดพื้น)
- บนก็ขอน ลุ่มก็ขอน ไก่แม่พอน ลอดไปลอดมา (เครื่องหีบแยกเมล็ดฝ้าย)
  (บนก็ขอน ล่างก็ขอน แม่ไก่สีขาว ลอดไปลอดมา)

ฯลฯ

ภาคอีสาน

- บาดไปท่อไฮ่นา บาดมาเท่าก้อนเส้า แม่นหยัง (แห)
  (ครั้นไปเท่าไร่นา ครั้นมาเท่าก้อนเส้า ใช่อะไร)
- บักกากซากอยู่ใต้พื้นน้ำ กินแล้วขี้บ่เป็น (ลอบ)
- แต่น้อยเป็นนาคนาคา ขึ้นใหญ่มาอยู่หอปราสาท เฒ่า ๆ (ตัวไหม)
  ลงสู่อเวจี สูว่าหยัง
- อีน้อยถือแพรแดงพาดบ่า ขึ้นไปด่าบ้านโพ้นบ้านพี้ (กระสวยทอผ้า)
  (อีน้อยถือแพรแดงพาดบ่า ขึ้นไปด่าบ้านโน้นบ้านนี้)
- อีหยังหูอยู่เทิงหัว มีตาเต็มตัว (แห)
  (อะไร มีหูอยู่บนหัว มีตาเต็มตัว)
- ขูหยูใส่ขาหยา ต่อนแต่นอยู่หว่างขา แก่งหูหวะหวะ (คนทอหูก)
  (ปนกันขยุกขยุย นัวเนียอยู่ระหว่างขา แกว่งหูปั๊บ ๆ)

ฯลฯ

ภาคใต้

- ไอ้ไหรหา เขาสี่ยอด พานทอดบน คนเดินตาม (คนไถนา)
- ไอ้ไหรหา ช้างสารอยู่ในนา งอกงาในท้อง (ข้าวเปลือกกำลังงอก)
  ใครแก้ให้ต้อง ให้ทองสักถุง
- ไอ้ไหรหา กินทางปาก ขี้ทางพุง (สีข้าวโบราณ)
- ไอ้ไหรหา กินทางพุง ขี้ทางหลัง (กบไสไม้)
- ซื้อมาแต่ตัว ไม่ตบหัวไม่กิน (สิ่วตอกไม้)
- ไอ้ไหรหา หน่วยเท่าไข่เป็ด เจ็ดคนกินไม่หมด (เต้าปูน)

ฯลฯ

๓) ***ปริศนาเกี่ยวกับพืชพันธุ์ผลไม้ สัตว์*** คือคำที่ผูกขึ้นเป็นปริศนาให้ทายนั้น จะมีคำเฉลยที่เกี่ยวกับผลไม้ พืชผัก และสัตว์เลี้ยง ตัวอย่าง

ภาคกลาง

- อะไรเอ่ย ต้นเท่าปลายก้อย พระยานั่งห้าร้อยก็ไม่หัก (ต้นพริก)
- อะไรเอ่ย เกิดมาน่าเวทนา มีตารอบตัว (สับปะรด)
- อะไรเอ่ย หลังคาติดกับตัว โผล่หัวออกนอกชายคา (เต่า)
- อะไรเอ่ย หน้าแล้งอยู่ถ้ำ หน้าน้ำอยู่ดอน เกล้าผมเป็นมอญใหม่ (หอยโข่ง)
- อะไรเอ่ย สุกไม่หอม งอมไม่หล่น แห้งคาต้น คนกินได้ (ข้าวโพด)
- อะไรเอ่ย ต้นเท่าลำหอก เก็บดอกไปขาย (ข้าวโพด)
- อะไรเอ่ย ใบหยัก ๆ ลูกรักอยู่เต็มคอ (ต้นมะละกอ)
- อะไรเอ่ย เขียวเหมือนพระอินทร์ วารินอยู่กลาง จะว่าเจ็กก็ไม่ใช่ (มะพร้าว)
  จะว่าไทยก็ไม่ผิด มีหางอยู่นิด ๆ
- อะไรเอ่ย ฟันขอนผุ ทะลุขอนแก่น แล่นสู่วังน้ำใส ไหลลงขัน (มะพร้าว)
- อะไรเอ่ย ต้นเท่าครก ใบปกดิน (กอตะไคร้)
- อะไรเอ่ย เด็ก ๆ นุ่งขาว สาว ๆ นุ่งเขียว แก่ทีเดียวนุ่งแดง (พริก)

ฯลฯ

ภาคเหนือ

- สูงกว่าน้ำ ต่ำกว่าเรือ (บัว, ใบบัว)
- สี่ตีนเดินมา หลังคามุงกระเบื้อง (เต่า)
- บ่แต้มลาย บ่ตีฝาย น้ำก็อยู่ (ผึ้ง)
  (ไม่ทาสีก็ลาย ไม่ทำฝาย น้ำก็อยู่)

- กันชี้ฟ้า หน้าถะแลดิน (หอยโข่ง)
- สูงเท่าฟ้า ต่ำกว่าหญ้านิดเดียว (ภูเขา)
- น้ำถุงน้อย ห้อยปลายหลัก บ่ตักก็เต็ม (มะพร้าว)
- ต้นเท่าคันเบ็ด ออกลูกเจ็ดแสน (ข้าวโพด)
- ต้นเท่าลำหอก เก็บดอกไปขาย (ข้าวโพด)
- ใบจักจัก ลูกฮักเต็มคอ (มะละกอ)

ฯลฯ

ภาคอีสาน

- ดั้งแต่น้อยนุ่งซิ่นเขียว ใหญ่ขึ้นมานุ่งซิ่นแดง (พริก)
- หมากอันหนึ่งสุกอยู่เทิงไม้ กินได้ก็บ่หวาน (พริก)
- ไก่บักลาย ตายอยู่ป่าอ้อย คนสามร้อยปาดกินก็บ่เหมิด แม่นอีหยัง (สับปะรด)
  (ไก่ลาย ตายอยู่ในป่าอ้อย คนสามร้อยปาดกินก็บ่หมด)
- มาแต่เมืองล่าง เอาหัวย่างต่างตีน (หอยโข่ง)
- ห้อยอยู่หลัก ตักก็เต็ม บ่ตักก็เต็ม แม่นอีหยัง (มะพร้าว)
- งัวอีเขียว ผูกหลักจุ้มตอเดียว แม่นอีหยัง (มะละกอ)
- งัวอีเขียว ผูกหลักเดียว หัวจุ้มเป็นหมู่ (มะละกอ)

ฯลฯ

ภาคใต้

- ไอ้ไหรหา แก่ ๆ นุ่งแดง เด็ก ๆ นุ่งขาว สาว ๆ นุ่งเขียว (พริก)
- ไอ้ไหรหา ต้นเท่านิ้วก้อย พระนั่งห้าร้อยไม่หัก (พริก)
- ไอ้ไหรหา มีตารอบตัว หัวไว้จุก (สับปะรด)
- แบนเท่าครก ลูกดกหน่วยเดียว (สับปะรด)
- กลม ๆ เหมือนใบบัว ตัวอยู่กลาง (เต่า)
- สี่คนถีบ สองคนฝัด คนหนึ่งหาผัก คนหนึ่งยิก(ไล่)ไก่ (ช้าง)
- กลม ๆ เหมือนดวงจันทร์ ลูกออกตั้งพันเหมือนกันทุกตัว (ผึ้ง)
- แก่เรียกห้าว สาวเรียกอ่อน (มะพร้าว)

ฯลฯ

๔) ปริศนาเกี่ยวกับดินฟ้าอากาศ คือคำที่ผูกขึ้นเป็นปริศนาให้ทายนั้น จะมีคำเฉลยที่เกี่ยวกับดินฟ้าอากาศ และธรรมชาติรอบ ๆ ตัว ตัวอย่าง

ภาคกลาง

- อะไรเอ่ย กลางวันเก็บใส่กระบาย กลางคืนกระจายออก (ดาว)
- อะไรเอ่ย แสงสกาวพราวเหมือนเพชร มีแต่เม็ด ไม่มีใบ (ดาว)
- อะไรเอ่ย เขียวชอุ่ม พุ่มไสว ไม่มีใบ มีแต่เม็ด (ฝน)
- อะไรเอ่ย โก่งเหมือนคันธนู ตัวอยู่ฟากฟ้า ขาหยั่งแผ่นดิน (รุ้งกินน้ำ)
- อะไรเอ่ย กะลาซีกเดียว ลอยข้ามทะเลได้ (พระจันทร์)
- อะไรเอ่ย สูงเทียมฟ้า ต่ำกว่าหญ้านิดเดียว (ภูเขา)
- อะไรเอ่ย ยิ่งตัดยิ่งยาว (ถนน)

ฯลฯ

ภาคเหนือ

- สุกเต็มฟ้ากายื้อบ่เถิง (สุกเต็มห้องฟ้า กาดึงยื้อไม่ถึง) (ดาว)
- เช้าเข้าถ้ำ ค่ำออกมาขยาย (กระจาย) (ดาว)
- ไม้คานโก่ง ข้ามห่งสามแสน (รุ้ง)
- อุ้มลุ้มเท่าฮังต่อ จ้างหล่อบ่เถิง (ตะวัน)
  (กลม ๆ เท่ารังต่อ ช้างแทงไม่ถึง)
- เกิดมาเขามี พีมาเขาหาย ตายไปเขาว้อง (พระจันทร์)
  (เกิดมามีเขา อ้วนแล้วเขาหาย ตายไปเขาโค้ง)
- แท้บแป็บเท่าผืนฟาก คนตึงเมืองลากบ่แป้ (ถนน)
  (แบน ๆ เท่าฟากกระดาน คนทั้งเมืองลากไม่ไหว)

ฯลฯ

ภาคอีสาน

- สุกเต็มฟ้า กาตอดก็บ่เหมิด แม่นอีหยัง (ดาว)
  (สุกเต็มฟ้า กาตอดกิน ก็ไม่หมด ใช่อะไร)
- โก่งโข่งโน่ง ข่วมห่งสามแสน ใผทวยถึก ได้แหวนวงหนึ่ง (รุ้ง)
  (โค้งเป็นวง ๆ ข้ามทุ่งสามแสน ใครทายถูก ได้แหวนวงหนึ่ง)
- หมากลุมพุก ตกปุ๊กกลางหนอง ขี่งัวทองลงไปเอาก็บ่ได้ (พระอาทิตย์)
  (ลูกกลม ๆ ตกอยู่กลางหนอง ขี่วัวทองไปเอาก็ไม่ได้)
- คนสามร้อย ฆ่าเด็กน้อยบ่ตาย แม่นอีหยัง (เงา)
- สูงกั่วน้ำ ต่ำกั่วเฮือ แม่นอีหยัง (ใบบัว, บัว)
  (สูงกว่าน้ำ ต่ำกว่าเรือ ใช่อะไร)

ภาคใต้

- ไอ้ไหรหา กลางวันเข้าถ้ำ ค่ำ ๆ ออกเรียง (ดาว)
- ไอ้ไหรหา เขียวซอุ่ม พุ่มไสว ไม่มีใบ มีแต่เม็ด (ฝน)
- ไอ้ไหรหา คันเบ็ดเจ็ดทุ่ง ข้ามคุ้งพระยาแมน ใครทายได้จะให้แหวน (รุ้ง)
- ไอ้ไหรหา สูงเยี่ยมเทียมฟ้า ต่ำกว่าหญ้าหีดเดียว (หีด-นิด) (ภูเขา)
- ไอ้ไหรหา กลางคืนหว่าน กลางวันเก็บ (ดาว)

ฯลฯ

๕) ปริศนาเกี่ยวกับอาหารการกิน คือคำที่ผูกขึ้นเป็นปริศนาให้ทายนั้น จะมีคำเฉลยที่เกี่ยวกับอาหารหรือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับอาหาร หรือการกิน เช่น กินหมาก เป็นต้น ตัวอย่าง

ภาคกลาง

- อะไรเอ่ย กลม ๆ สองหน้า มีงาเต็มตัว (ข้าวเกรียบงา)
- อะไรเอ่ย หน้างอคออ่อน กินก่อนทุกวัน (ทัพพี)
- อะไรเอ่ย นั่งเท้าแขนอ่อน กินก่อนพระ (ทัพพี)
- อะไรเอ่ย ม้าสามขา พระยาขึ้นขี่ ใส่หมวกกำมะหยี่ สูบบุหรี่ควันปุ๋ย (กาต้มน้ำบนเตา)
- อะไรเอ่ย ไม้หลักปักอยู่ในหนอง ใครไปก็ต้อง ใครมาก็ต้อง (ไม้ควักปูน)
- อะไรเอ่ย ฝั่งโน้นก็ตลิ่ง ฝั่งนี้ก็ตลิ่ง มีกิ่งอยู่กลาง (ไม้ควักปูนกับเต้าปูน)

ฯลฯ

ภาคเหนือ

- มนเหมือนพระจันทร์ มีงาเป็นพัน แทงคนบ่ได้ (ข้าวเกรียบงา)
- ไม้เต้เข้ปักกลางหนอง ใครมาก็ถอดก็ถอด (ไม้ควักปูน)
- พระห้าตน ล่นเข้ารู คำออกมามีตนเดียว (คนเคี้ยวหมาก)
- อยู่บนดอ ใคร่หัวขลัก ๆ (หัว-หัวเราะ) (กาต้มน้ำบนเตา)
- ห่อแท้บแป้บ โซ่งเข้าจ้อก ห่มย้อกย้อก เป็นน้ำแจ่ะแฟะ (คนเคี้ยวหมาก)

ฯลฯ

ภาคอีสาน

- สุกเคะ สุกขาง สุกคาฮัง สุกคาฮู (ขนมครก)
  (สุกแกะ สุกย่าง สุกคารัง สุกคารู)
- ช่วยล่วย คือใบพลู ฮูอยู่ปาก (เต้าปูน)
  (กลม ๆ รี ๆ เหมือนใบพลู รูอยู่ปาก)
- อยากให้ฮ้อน เอาน่ำไซ่ อยากใญ่ถากออก (เต้าปูน ปูนในเต้า)

(อยากให้ร้อน เอาน้ำใส่ อยากให้ไหญ่ตากออก)

ภาคใต้

- พ่อไม่ขึ้ง แม่ไม่ขึ้ง อมน้ำผึ้ง แล่นลงเล (วิ่งลงทะเล) (ขนมโค)
- อยากเป็นชี แต่ไม่มีศีล (กล้วยบวชชี)
- เก้าอี้สามขา เทวดาขึ้นขี่ ใส่หมวกกำมะหยี่ สูบบุหรี่ปุ๋ย ๆ (กาต้มน้ำบนเตา)
- ปักหลักไว้กลางหนอง คนโน้นมาต้องคนนี้มาต้อง (ไม้ควักปูน)
- นอนแคง เห็นแดงวับ ๆ นายแคงมือรับ กะดะดังผับ หรอยถึงพุง (คนเทหมากจากตะบัน-
(นอนตะแคง เห็นแดงวับ ๆ นายตะแคงมือรับ เสียงดังผับ อร่อยถึงท้อง) -แล้วกิน)

ฯลฯ

๖) *ปริศนาคำทายเกี่ยวกับการละเล่นและกีฬา* คือคำที่ผูกขึ้นเป็นปริศนาให้ทายนั้น จะมีคำเฉลยที่เกี่ยวกับการละเล่น ดนตรี และกีฬา หรือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการละเล่นพื้นบ้าน ตัวอย่าง

ภาคกลาง

- อะไรเอ่ย งุบงิบซุบซิบพูดจา เปิดไปเปิดมา เสียเงินเสียทอง (เล่นการพนัน)
- อะไรเอ่ย เขาตั้งให้เป็นขุน ดันชุลมุนต่อยตี (ขุนหมากรุก)
- อะไรเอ่ย สี่มุมสี่แง่ สี่แคร่จัตุรัส ผู้คนแออัด กินกันวุ่นวาย (เล่นหมากรุก)
- อะไรเอ่ย มาจากเมืองจีน ยกตีนให้คนดู (งิ้ว)
- อะไรเอ่ย ชาวนาก็ไม่ใช่ ชาวไร่ก็ไม่เชิง (คนเล่นถั่วโป)
หว่านพืชไม่ดี หนีตำรวจเปิดเปิง
- อะไรเอ่ย ตุ้ม ๆ ต้อม ๆ เดี๋ยวร้องเดี๋ยวหยุด เดี๋ยวพูดเดี๋ยวด่า
เดี๋ยวฆ่าเดี๋ยวฟัน เดี๋ยวหัวเราะลั่นโรง (ลิเก)
- อะไรเอ่ย ไม่มีคอ ไม่มีหัว มีแต่หน้า ถึงเวลา ตีเอาตีเอา (กลอง)

ฯลฯ

ภาคเหนือ

- ลูกสามคน หน้ามนเหมือนแม่ (กลองสะบัดชัย)
- ดำเหมือนหมี แลงตีแลงฮ้อง (ยิ่งตียิ่งร้อง) (ฆ้อง)
- เค้าอยู่ดอย ปลายซอพลอยอยู่บ้าน (ปี่)
(ต้นอยู่บนเขา ปลายมาอยู่ที่บ้าน)

ฯลฯ

ภาคอีสาน

- ไถอีขาว ถลาวขึ้นฟ้า เสียงมันฮ้องประหลาดใจ (ฮ้อง-ร้อง) (ว่าว)

- อุ้มแล้วไห้ วางไว้แล้วเซา (เซา-หยุด) (แคน)

ฯลฯ

ภาคใต้

- มีมุมสี่แคร่ สี่แม่จัตุรัส ผู้คนเงียบสงัด ฆ่าฟันกันตาย เหลือแต่นายสองคน (หมากรุก)
- ไอ้ไหรหา ยืนตีนเดียว เกี่ยวกินลม (ว่าว)
- แปดตีนยันธรณี สองหางวี สี่หูดิก (กระดิก) (ชนวัว)
- เหาะเหินเดินหาว พอเสร็จเรื่องราว เหินหาวไม่เป็น (ลิเก)
- ท้ายมนหางเม่น หญิงไม่เล่น ให้แต่คลำรู (เป่าปี่)
- ไม่มีคอ ไม่มีหัว มีแต่หน้า ถึงเวลา ตีเอา ๆ (กลอง-ตะโพน)

ฯลฯ

๗) ปริศนาเกี่ยวกับศาสนาและประเพณี คือคำที่ผูกขึ้นเป็นปริศนาให้ทายนั้น จะมีคำเฉลยที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และจารีตประเพณีของไทย หรือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และความเชื่อ ตัวอย่าง

ภาคกลาง

- อะไรเอ่ย เปิดฉับใส่ฉุบ เปิดปุบเดินปับ (พระบิณฑบาต)
- อะไรเอ่ย พระอินทร์ก็ไม่ใช่ เทวดาก็ไม่เชิง ถูกแห่ด้วยเทิดเทิง (แห่นาค)
  พอถึงวัดจัดทำพิธี
- อะไรเอ่ย เป็นแผ่นแต่เรียกใบ ตั้งไว้บนฐานอิฐ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (ใบเสมา)
  อยู่ในวัดวา
- อะไรเอ่ย คนซื้อไม่ได้ใช้ คนใช้ไม่ได้ซื้อ (โลงศพ)
- หนังอะไรเอ่ย ให้ความรู้ ใครไม่ดู ถือว่าโง่เขลา (หนังสือ)
- อะไรเอ่ย ไม้แท่งยาว เหลาให้แหลม เจ้าดำแจวอ้าว (ดินสอกับยางลบ)
  เจ้าขาวร้อนรน เจ้าดำพลาดท่า เจ้าขาวปี้ปั่น

ฯลฯ

ภาคเหนือ

- ไปทั้งหมู่ อยู่ผู้เดียว (เผาศพ)
- หัวกุด ท้ายกุด กินคนทั้งโลก (โลงศพ)
- หัวเป็นหนาม ถามบ่ปาก บ่เคี้ยวหมาก ปากแดงเสียเว้ย (พุทธรูป)
- เมื่อเช้าสีข้างไข่ ตะวันโด่งสีข้างยุบ (พระบิณฑบาต)

ฯลฯ

ภาคอีสาน

- ผู้เฮ็ดบ่ได้ใช้ ผู้ใช้บ่ได้เฮ็ด แม่นหยัง (โลงศพ)
  (คนทำไม่ได้ใช้ คนใช้ไม่ได้ทำ ใช่อะไร)
- งัวเหลียง สีข้างโป่ง ออกหากินแต่เช่า (พระบิณฑบาต)
  (วัวสีเหลือง สีข้างโป่ง ออกหากินแต่เช้า)
- คนเหมิดบ้าน กินน้ำบ่อเดียว เทียวทางเดียว บ่เหยียบฮอยกัน (คนรับศีล)
  (คนหมดทั้งหมู่บ้าน กินน้ำบ่อเดียวกัน เดินทางเดียวกัน ไม่เหยียบรอยตีนกัน)
- ดอกอีหยัง อยู่ในถ้ำ ฝนตกฮ่ำปีละเทื่อ (สรงน้ำพระพุทธรูปวันสงกรานต์)
  (ดอกอะไร อยู่ในถ้ำ ฝนตกพรำปีละครั้ง)

ฯลฯ

ภาคใต้

- ปลูกเรือนไว้แล้ว ไม่มีใครอยู่ มีผู้มาอยู่ แต่ไม่รู้ใครทำ (โลงศพ)
- ตัวแดงเหมือนเก้ง ร้องเพลงกินขนม (พระ)
- โตงเตงอยู่ข้างขา พอเห็นคนเดินมา เปิดผ้าให้แล (พระบิณฑบาต)
- ห่มผ้าเหลืองอร่าม อยู่ในอารามไม่ใช่พระ (ต้นโพธิ์ห่มผ้า)

ฯลฯ

นอกจากนี้ยังมีคำปริศนาอีกจำนวนมากในท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งอาจจะมีความผิดเพี้ยนกันไปตามสภาพของท้องถิ่นนั้น ๆ โดยเฉพาะในจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และบุรีรัมย์ (บางอำเภอ) จะมีกลุ่มชนที่ใช้ภาษาเขมร และภาษากูย(ส่วย) ซึ่งมีภาษาต่างไปจากภาษาไทย ย่อมมีคำปริศนาตามภาษาของกลุ่มชนอีกด้วย

คำปริศนาที่ยกตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นเพียงตัวอย่างส่วนหนึ่ง ฉะนั้นในท้องถิ่นต่าง ๆ ย่อมมีคำปริศนาที่แตกต่างไป หรืออาจจะมีส่วนคล้ายกับตัวอย่างแต่มีการเพิ่มเติมสำนวนโวหาร ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของคติชนวิทยา ที่ทุกท้องถิ่นย่อมมีความหลากหลาย ไม่จำเป็นที่ต้องเป็นฉบับเดียวกัน หากพบคำปริศนาในท้องถิ่นแตกต่างเนื้อความ ถ้อยคำสำนวน และคำเฉลย จากตัวอย่างข้างต้น ต้องถือว่าเป็นเรื่องถูกต้องของถิ่นนั้น ๆ

๑.๕ โอกาสในการเล่นปริศนาคำทาย

การเล่นปริศนาคำทาย ส่วนใหญ่เป็นการละเล่นของเด็ก ๆ บางครั้งผู้ใหญ่อาจจะนำมาทายเด็ก ๆ เพื่อฝึกเชาวน์ปัญญาบ้างในโอกาสอันควร สถานที่เล่นส่วนใหญ่มักจะเป็นในบ้านเรือน และเป็นเวลาค่ำคืนหลังจากรับประทานอาหารเย็น ผู้ใหญ่อาจจะนั่งคุยกัน หรือทำงานหัตถกรรม ส่วนเด็ก ๆ ก็

รวมกลุ่มเล่นการละเล่นของเด็ก เช่น เล่นแมงมุมขยุ้มหลังคา จ้ำจี้ เล่านิทาน และปริศนาคำทาย ดังที่กาญจนาคพันธุ์ ได้เขียนไว้ในหนังสือ *"เมื่อวานนี้ ตอนเด็กคลองบางหลวง"* ว่า

> *"ต่อไปนี้จะเล่าถึงการเล่นรวมกันเป็นกลุ่มทั้งเด็กชายเด็กหญิง.....ซึ่งชุมนุมกันบนเรือน และมักจะเป็นตอนหัวค่ำ ถ้าเดือนมืดก็จะชุมนุมกันในหอกลางที่มีโคมแก้ว มีหลอดตะเกียงยาว แต่ถ้าเป็นเดือนหงายก็จะออกไปชุมนุมกันนอกชาน การเล่นแบบนี้นั่งเล่นกับพื้นกระดานเป็นกลุ่ม มีอย่างน้อย ๒-๓ อย่าง"*(๑)

การเล่น ๒-๓ อย่างที่ท่านกล่าวไว้ คือ จ้ำจี้ ร้องเล่น เล่านิทาน และการเล่นทาย

ในสมัยอดีตมหรสพมีแสดงน้อยมาก และสื่อสารมวลชนเพื่อการบันเทิงใจ เช่น โทรทัศน์และวิทยุไม่มี ฉะนั้นเด็ก ๆ จึงต้องแสวงหาวิธีที่จะสนุกสนานในยามว่าง โดยการจัดการละเล่นของเด็ก ๆ ในยามว่าง การละเล่นของเด็ก จะเป็นจ้ำจี้ เล่านิทาน การเล่นปริศนาคำทาย เหล่านี้ เป็นมรดกที่จดจำสืบต่อมาผ่านคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งไม่หมดสิ้น เด็กรุ่นน้องก็จดจำสืบต่อจากเด็กรุ่นพี่ ๆ อย่างต่อเนื่อง เช่น

อะไรเอ่ย สี่ตีนเดินมา หลังคามุงกระเบื้อง (เต่า)
อะไรเอ่ย หีบน้อยใส่ผ้าเหลือง คนทั้งเมืองไขไม่ออก (ไข่)
อะไรเอ่ย มาจากเมืองแขก ตีไม่แตก ฟันไม่เข้า (เงา)
อะไรเอ่ย ดำมิดหมี ยิ่งตียิ่งกัด ดำเหมือนหมัด ยิ่งกัดยิ่งดี (สิ่วกับค้อน)
อะไรเอ่ย ต้นเท่าครก ใบปกดิน (ต้นตะไคร้)
อะไรเอ่ย แหวกม่านเจอมุ้ง แหวกมุ้งเจอไหม แหวกไหมเจอเม็ด (ข้าวโพด)

ฯลฯ

ธรรมเนียมการเล่นปริศนาคำทาย จะแบ่งเป็น ๒ ฝ่าย ผลัดเปลี่ยนกันทาย ถ้าหากตอบไม่ได้ต้องกล่าวว่า "ยอม" ฝ่ายยอมแพ้จะต้องถูกสั่งให้กระทำอย่างใดอย่างหนึ่งตามข้อตกลง เช่น กินน้ำถูกเขกเข่า หรือถูกสั่งให้เขกพื้น ก่อนจะเฉลยยังมีคำถามให้ฝ่ายแพ้รับสภาพอีกว่า *"หน้าเบี้ยวหน้าบูดข้าวเหนียวติดตูด จะกินหรือไม่กิน"* ฝ่ายแพ้ต้องตอบว่า *"กิน"* ฝ่ายผู้ทายก็จะเฉลยให้ทราบ

---

(๑) *กาญจนาคพันธุ์. **เมื่อวานนี้ ตอนเด็กคลองบางหลวง เล่ม ๑.*** (สำนักพิมพ์เรืองศิลป์ พ.ศ.๒๕๒๐) หน้า ๑๒๖.

ส่วนในภาคใต้เล่นปริศนาคำทาย จะแบ่งเป็น ๒ ฝ่ายเช่นเดียวกัน ฝ่ายทายจะตั้งปริศนาถ้าตอบไม่ได้ ฝ่ายทายก็จะขายเช่นเดียวกัน คือขายว่า *"ขาย ๆ ไปชายเล (ทะเล) พบจีนขาเฉเรียกเตี่ย จะเรียกหรือไม่เรียก"* ฝ่ายแพ้ต้องตอบว่า *"เรียก"* หรืออาจจะขายว่า *"ขาย ๆ ไปชายคลอง พบหมาพองกินไม่กิน"*(๒) ฝ่ายแพ้ต้องตอบว่า "กิน" (หมาพอง-หมาเน่า) ฝ่ายเฉลยจะเฉลยให้ทราบ นอกจากนี้ยังมีการสั่งให้ฝ่ายแพ้ กินน้ำ เขกพื้น หรือถูกเขกเข่าแล้วแต่จะตกลงกัน

ในภาคเหนือ และภาคอีสานไม่มีการขายก่อนเฉลย แต่ฝ่ายแพ้จะต้องถูกสั่งให้กินน้ำ เขกพื้น หรือถูกเขกเข่า แล้วแต่จะตกลงกันก่อนเล่น

๒. สำนวน ภาษิต

ถ้อยคำที่กล่าวเป็นชั้นเชิงชวนให้คิด มีคติชวนฟังจำนวนหนึ่งในภาษาไทย ซึ่งจดจำใช้พูดจาสื่อสารกันทั่วไป เรียกว่า **"สำนวน"** และ **"ภาษิต"** (ภาษิตนั้น อาจจะหมายรวมถึง **คำพังเพย** และ **สุภาษิต** ด้วย)

๒.๑ นิยามคำ สำนวน และภาษิต

๑. **สำนวน** คือถ้อยคำที่เป็นชั้นเชิงชวนให้คิด สื่อความหมายความเข้าใจกันโดยใช้ความหมายโดยนัย (คือไม่แปลความหมายตรงตัว) แต่เข้าใจกันทั่วไปในสังคมที่เป็นเจ้าของภาษา บางสำนวนยังมีนัยประวัติอีกด้วย คือมีที่มาของสำนวนนั้น ๆ เช่น แพะรับบาป(นิทาน) มารผจญ (พุทธประวัติ) เด็กเลี้ยงแกะ (นิทาน) แจงสี่เบี้ย (เล่นการพนัน) ฯลฯ หรือ เป็นสำนวนพูดกันทั่วไป เช่น เตะฝุ่น แม่พระปากตลาด เส้นก่วยจั๊บ (เล่นพรรคเล่นพวก) เก้าอี้ (ตำแหน่ง) ฯลฯ

สำนวนมีคุณสมบัติโดยสรุป ดังนี้

(๑) ถ้อยคำสั้น ๆ เพียง ๒-๔ พยางค์ แต่ไม่เกินสี่พยางค์

(๒) มีความหมายไม่เตือนสติ ไม่สั่งสอน

(๓) ไม่นิยมสัมผัสคล้องจอง (ภาษิตนิยมคล้องจอง)

(๔) มีความหมายเปรียบเทียบ หรือใช้ความหมายโดยนัย

(๕) สร้างขึ้นใหม่ในปัจจุบันเรื่อย ๆ และบางสำนวนก็เลิกใช้แล้วก็มี

๒. **ภาษิต** คือถ้อยคำที่กล่าวสืบต่อกันมาตามประเพณี เป็นถ้อยคำที่มีความหมายพิเศษให้สติเตือนใจ สั่งสอน และมักจะสัมผัสคล้องจองกัน แต่กระนั้นก็ตามภาษิตยังหมายรวมถึงคำพังเพยด้วย ซึ่งทั้งภาษิต และคำพังเพย ยังนิยามแตกต่างกันอีก ดังนี้

---

(๒) *ภิญโญ จิตต์ธรรม, **ปริศนาคำทาย**. (วิทยาลัยครูสงขลา, เอกสารสำเนา) หน้า ๘.*

*(๑) **ภาษิต*** คือถ้อยคำ หรือ กลุ่มคำที่มีความหมายให้สติเตือนใจ หรือข้อความพิเศษมุ่งที่จะสั่งสอน ซึ่งมักจะมีคำอย่า จง ให้ ปนอยู่ในกลุ่มคำด้วย เรียกว่า "**สุภาษิต**" เช่น คบคนให้ดูหน้า อย่าสาวไส้ให้กากิน ฯลฯ

*(๒) **คำพังเพย*** คือกลุ่มคำที่กล่าวให้ตีความ อาจจะให้สติเตือนใจหรือไม่ก็ได้ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ เช่น ชั่วเจ็ดทีดีเจ็ดหน ชิงก็ราช่าก็แรง นายว่าขี้ข้าพลอย ฯลฯ

ฉะนั้นจะเห็นว่า ภาษิต(สุภาษิต) คำพังเพย เป็นกลุ่มคำ หรือถ้อยคำที่มีความหมายประเภทเดียวกัน นั่นคือ

(๑) เป็นถ้อยคำค่อนข้างยาวสี่พยางค์ขึ้นไป

(๒) มีความหมายให้สติเตือนใจ (มีส่วนน้อยที่กล่าวไว้ให้คิดเอง ไม่ได้เตือนใจ)

(๓) นิยมสัมผัสคล้องจองกัน เช่น รักวัวให้ผูกรักลูกให้ตี คู่กันแล้วไม่แคล้วกัน ฯลฯ

(๔) ความหมายเชิงเตือนให้คิด สั่งสอน

(๕) เป็นถ้อยคำที่จดจำสืบต่อมา (ไม่พบว่าสร้างขึ้นใหม่ในสมัยปัจจุบัน)

๒.๒ โครงสร้างของภาษิต และ สำนวน

แม้ว่าจะนิยามความหมายและอธิบายความหมายของภาษิตและสำนวนอย่างใด ก็ยากที่จะสื่อความเข้าใจได้ดี หากมิได้วิเคราะห์เปรียบเทียบโครงสร้างของ **ภาษิตและสำนวน** ดังนี้

*(๑) **สำนวนเป็นถ้อยคำสั้น ๆ*** มี ๒-๔ พยางค์ (พยางค์เดียวก็มีบ้าง-ยิว) เช่น ใจแตก แกะดำ กาฝาก ยิว(เห็นแก่ตัว) สู้เย็บตา แก่วัด บาตรใหญ่ เป็นต้น ส่วนภาษิตนั้นมีหลายพยางค์ สัมผัสคล้องจองกันด้วย เช่น ใจไม้ไส้ระกำ คบคนให้ดูหน้าซื้อผ้าให้ดูเนื้อ ฯลฯ

*(๒) **สำนวนเป็นถ้อยคำที่เน้นความหมาย*** หรือกระชับความ แต่ไม่ได้สั่งสอนให้สติ ส่วนภาษิตนั้นมุ่งที่จะสั่งสอน เตือนสติ ย้ำให้คิด ตัวอย่าง

สำนวน เช่น บัวกลางบึง ขี้นคาน ชมรมคานทอง(สาวไม่ได้แต่งงาน) วัวพันหลัก แพะรับบาป ตกยุค ปากสว่าง เป็นต้น

ภาษิต เช่น รักวัวให้ผูกรักลูกให้ตี ฝนตกก็แช่งฝนแล้งก็ด่า นายว่าขี้ข้าพลอย เป็นต้น

*(๓) **สำนวนไม่สัมผัสคล้องจอง ส่วนภาษิตจะนิยมสัมผัสคล้องจอง*** (ดังตัวอย่างข้างต้น)

*(๔) **ความหมาย*** สำนวนจะมีความหมายต่างไปจากคำเดิม (คำมูลที่ประกอบเป็นสำนวน) มาก แต่ภาษิตนั้นจะมีความหมายไม่ต่างไปจากคำมูล หรือคำเดิมที่ประกอบกันเป็นภาษิตมากนัก

สำนวน ถูกสวด(ด่าว่า) คอทองแดง(กินเหล้าเก่ง) แก่วัด(มีเล่ห์เหลี่ยมมาก) แม่พระ(ใจดี) ดินกลบหน้า(ตาย) จนแต้ม(ไม่มีทางสู้) แกะดำ(นอกเหล่า ผิดกับหมู่คณะ) โคมลอย(เรื่องไม่มีมูล)

ภาษิต เข้าตามตรอกออกตามประตู แพ้เป็นพระชนะเป็นมาร รักดีหามจั่วรักชั่วหามเสา บีบก็ตายคลายก็รอด ชาติไม่ดีทาสีไม่แดง ชั่วเจ็ดทีดีเจ็ดหน ฯลฯ

*(๕) **ภาษิตเป็นโวหารโบราณที่สืบทอดกันมา ไม่ค่อยจะมีการเปลี่ยนแปลงความหมาย*** ส่วนสำนวนนั้น มีทั้งเป็นโวหารเก่า และสร้างขึ้นใหม่ในสังคมปัจจุบัน (บางสำนวนไม่ได้ใช้หรือเลิกใช้ก็มี) เช่น คานทอง ถูกสวด ใจแตก ลูกแหง่ ชะเลือ คู่กัด(คัตรู) หัวหมอ(คนฉลาดแกมโกง) ปากตะไกร(ด่าเก่ง) ปลาไหล(ปลิ้นปล้อน) ฯลฯ

๒.๓ ประเภทของสำนวน

การจัดประเภทของสำนวนเพื่อจะศึกษาดูว่า คนไทยนิยมพูดจาด้วยคำสำนวนนั้นอยู่ในกรณีใดบ้าง ครั้นศึกษาเชิงวิเคราะห์คำสำนวน พบว่าคนไทยใช้พูดจากัน ๓ กรณี แต่กระนั้นก็ตามหากพิจารณาด้านปริบท หรือ สถานการณ์ที่จะใช้สำนวน พบว่า **"มักจะใช้สำนวนกับถ้อยคำที่เกี่ยวเนื่องกับพฤติกรรมมนุษย์ หรือ อุปนิสัยใจคอเป็นส่วนใหญ่"** ดังนี้

*๑) **สำนวนเกี่ยวกับการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพ*** คือถ้อยคำ หรือโวหารที่มีความหมายที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ และการดำรงชีวิตในสังคม ซึ่งคำเดิม (คำมูล) ที่ประกอบกันเป็นสำนวนนั้น จะมีความหมายต่างไปมาก ตัวอย่าง เช่น

นกขมิ้น	- *เร่ร่อนไป*	ชักหน้าไม่ถึงหลัง	- *เงินไม่พอใช้*
วัวสันหลังหวะ	- *มีความผิดติดตัว*	ตีปลาหน้าไซ	- *ทำให้แตกตื่น*
กระดูกสันหลัง	- *ผู้รับภาระของสังคม*	นุ่งเจียมห่มเจียม	- *ประหยัด ระมัดระวัง*
แม่พระ	- *หญิงใจดี*	ใจพระ	- *ใจดี*
มารผจญ	- *ได้รับทุกข์ หนีไม่พ้น*	ปีนต้นงิ้ว	- *ผิดลูกเมีย*
พรายกระซิบ	- *รู้ข่าวก่อน*	เจ้าพ่อ	- *ผู้มีอิทธิพล*
ลูกผีลูกคน	- *ไม่รู้ชะตากรรม*	แพะรับบาป	- *ผู้รับผิด แต่ไม่ได้ทำ*
แจงสี่เบี้ย	- *อธิบายโดยละเอียด*	ดวงตก	- *อับโชค*
รุกฆาต	- *โจมตีให้อยู่*	ม้าหมากรุก	- *หน้างอ*
แฉโพย	- *เปิดเผยความลับ*	เข้าตาจน	- *ถึงคราวตกอับ*
เกทับ	- *ฉวยโอกาส*	แบไต๋	- *เปิดเผยความจริง*
ชิมลาง	- *ทดลองดูก่อน*	โคมลอย	- *เรื่องไม่มีมูล*
ไม่กินเส้น	- *ไม่ลงรอยกัน*		

ฯลฯ

๒) *สำนวน เกี่ยวกับอุปนิสัยและพฤติกรรมมนุษย์* คือถ้อยคำโวหารที่มีความหมายที่แสดงถึงนิสัยใจคอและพฤติกรรมของคนทั้งดีและชั่ว เช่น

กิ้งก่าได้ทอง	- *ได้ดีแล้วหยิ่ง*	คางคกขึ้นวอ	- *ได้ดีแล้วลืมตัว*
ปั้นน้ำเป็นตัว	- *โกหก มดเท็จ*	ชุบมือเปิบ	- *เอาเปรียบ*
เอาหน้า	- *แสวงหาความดีเกินไป*	แกว่งเท้าหาเสี้ยน	- *แส่หาเรื่อง*
เฒ่าหัวงู	- *คนแก่เล่ห์เหลี่ยมมาก*	น้ำนิ่งไหลลึก	- *พฤติกรรมที่เข้าใจยาก*
ลูบหน้าปะจมูก	- *ลงโทษแต่ผลกระทบพวกพ้อง*	หมดเปลือก	- *เปิดเผยหมดสิ้น*
คอทองแดง	- *กินเหล้าเก่ง*	แก่วัด	- รู้มาก ชำนาญ(ทางไม่ดี)
สมภารไม่กินไก่วัด	- *หัวหน้าย่อมไม่จีบลูกน้อง*		

ฯลฯ

๓) *สำนวนที่เกี่ยวกับการครองเรือนและคู่ครอง* คือถ้อยคำ หรือโวหารที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับการเลือกคู่ครอง หรือการครองเรือน แม้ว่าคำเดิม (คำมูล) จะไม่ได้แสดงความเกี่ยวข้องกับคู่ครองและการครองเรือนก็ตาม เช่น

อกหัก	- *ผิดหวังจากความรัก*	หลายใจ	- *คนรักไม่ซื่อสัตย์*
ดอกไม้ริมทาง	- *หญิงทั่วไป*	สุกก่อนห่าม	- *ได้เสียก่อนแต่งงาน*
ขึ้นคาน	- *หญิงแก่ที่ไม่มีคู่*	บัวกลางบึง	- *หญิงงามแต่ไม่มีคู่ครอง*
คานทอง	- *สาวแก่แต่ไม่มีคู่*	แผลหัวใจ	- *เคยมีความผิดหวังจากความรัก*
ถ่านไฟเก่า	- *ความรักที่เกิดจากคนรักเก่า*		
กินน้ำพริกถ้วยเดียว	- *มีเมียคนเดียวไม่ยินดีกับสาวอื่น*		
หญิงสามผัว	- *หญิงไม่ดีมักมากในกามคุณ*	ช้างเท้าหลัง	- *ผู้ยอมทำตาม (เมีย)*

ฯลฯ

๒.๔ ประเภทของภาษิต

ภาษิตมีความหมายหลากหลาย ฉะนั้นจึงมักจะจัดประเภทตามรูปแบบการสร้างถ้อยคำ นั่นคือกลุ่มคำเหล่านั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างไร เช่น **ซ้ำคำ** หรือ **มีการล้อคำ** หรือ **การส่งสัมผัส** ดังนี้

๑) *ภาษิตที่มีวรรคเดียว* คือกลุ่มคำ หรือถ้อยคำสั้น ๆ ๔-๕ คำ หรืออาจจะ ๖ คำ แต่มีการส่งสัมผัสคล้องจองกัน มีความหมายเตือนสติ หรือสั่งสอน ตัวอย่าง

ภาคกลาง

อย่าสาวไส้ให้กากิน	ฆ่าควายอย่าเสียดายน้ำพริก
นายว่าขี้ข้าพลอย	คู่แล้วไม่แคล้วกัน

กินก่อนล่อนแก่น
ชั่วเจ็ดทีดีเจ็ดหน
ขิงก็ราข่าก็แรง
เลือกนักมักได้แร่
คบคนให้ดูหน้า ซื้อผ้าให้ดูเนื้อ
สวยแต่รูปจูบไม่หอม
บุญมาวาสนาส่ง
มือถือสากปากถือศีล

ภาคเหนือ

ฝนตกซิซินานเอื้อน หมาขี้เฮื้อนนานตาย *(ฝนตกพรำ ๆ นานหยุด หมาขี้เรื้อนนานตาย)*

เยียะนาล่าเป็นข้าควาย เอาเมียสายเป็นข้าลูก *(ทำนาล่าช้าเป็นขี้ข้าควาย มีเมียช้าเป็นขี้ข้าลูก)*

เงินอยู่ใต้น้ำ คำอยู่ใต้ดิน *(เงินอยู่ใต้น้ำ ทองคำอยู่ใต้ดิน-ทรัพย์ในดิน สินในน้ำ)*

เมียบ่นับถือผัว คำกองเท่าหัวก็บ่ค้าง *(เมียไม่เชื่อฟังผัว ทองเท่าหัวก็รักษาไม่ได้)*

ภาคอีสาน

หมาหลายเจ้า กินเข้าหลายเฮือน *(หมาหลายเจ้าของ ได้กินข้าวหลายบ้าน)*

กินเข้าโต อย่าโสความเพิ่น *(กินข้าวของตนเอง อย่าไปพูดข้องแวะเรื่องของผู้อื่น)*

เฒ่าเสียตาย ตายเสียชื่อ *(แก่เสียเปล่า ๆ ตายเสียเฉย ๆ - ไม่ได้สร้างประโยชน์อะไรเลย)*

เอาลูกใภ้มาเลี้ยงย่า ปานเอาห่ามาใส่เฮือน *(ให้ลูกสะใภ้มาเลี้ยงแม่ผัว เหมือนเอาห่ามาใส่เรือน)*

ควยตู้มักซน คนจนมักเว้า *(ควายเขาตู้ชอบซน คนจนชอบคุยโว)*

แหวนดีย้อนหัว ผัวดีย้อนเมีย *(แหวนมีค่าเพราะหัวแหวน ผัวดีเพราะเมียช่วยให้ดี)*

นมบ่ท่อบักนาว อย่าฟ้าวมีชู้ *(นมยังไม่เท่ามะนาว อย่าเพิ่งอยากมีผัว)*

ภาคใต้

ยืนงงเหมือนผีหลงเปรว *(ยืนงงเหมือนผีหลงป่าช้า)*

คนรู้ทำมีเมียแค่บ้าน คนขี้คร้านมีเมียไกล ๆ *(คนขยันจะได้เมียบ้านใกล้ คนขี้เกียจจะได้เมียบ้านไกล)*

ผู้เฒ่าตาบอดนอนกอดตำรา *(ตนไม่ได้ประโยชน์จากสิ่งของนั้น ๆ แต่ไม่ยอมให้ผู้อื่นใช้)*

ต่อหน้าบัง ลับหลังแขก *(ต่อหน้าอย่างหนึ่ง ลับหลังอีกอย่างหนึ่ง - หน้าไหว้หลังหลอก)*

กินข้าวกับพลก บัวบกต้มเกลือ *(พลก-กะลา)* มีความหมายว่า *"ยากจนมาก"*

๒) *ภาษิตที่ซ้ำคำหน้า* ภาษิตประเภทนี้จะมีสองวรรคเป็นอย่างน้อย และคำหน้าจะซ้ำกัน (ตรงกัน) และมีการส่งสัมผัสคล้องจองด้วย ตัวอย่าง

ภาคกลาง

รักดีหามจั่ว รักชั่วหามเสา	รักยาวให้บั่น รักสั้นให้ต่อ
รักวัวให้ผูก รักลูกให้ตี	ฝนตกก็แช่ง ฝนแล้งก็ด่า
นอนหลับไม่รู้ นอนคู้ไม่เห็น	รู้หลบเป็นปีก รู้หลีกเป็นหาง
คับที่อยู่ได้ คับใจอยู่ยาก	พลั้งปากเสียศีล พลั้งตีนตกต้นไม้
คบเด็กสร้างบ้าน คบหัวล้านสร้างเมือง	เกลียดตัวกินไข่ เกลียดปลาไหลกินน้ำแกง
ดูช้างให้ดูหาง ดูนางให้ดูแม่	น้ำร้อนปลาเป็น น้ำเย็นปลาตาย

ฯลฯ

ภาคเหนือ

เป๋นว่าเสือตั๋วว่าพระเจ้า เป๋นว่าบ่เลาตั๋วว่างามล้ำ *(เขาว่าเสือตัวเองว่าพระเจ้า เขาว่าไม่งาม ตนเองว่าสวยมาก)*

ใจ๋บ่แข็งบ่ได้ขี้ช้างงา ใจ๋บ่กล้าบ่ได้เป๋นป๋อเลี้ยง *(ใจไม่แข็งไม่ได้ขี่ช้างงา ใจไม่กล้าไม่ได้เป็นคนร่ำรวย)*

ตางหนูหนูไต่ ตางไหน่ไหน่เตียว *(ทางของหนูหนูก็ไต่ ทางของกระรอกกระรอกก็เดิน)*

แมงงนมักจิ๋นเน่า แมงเม่ามักตอมไฟ *(แมงวันชอบเนื้อเน่า แมงเม่ามักตอมไฟ)*

ของบ่กิ๋นรู้เน่า ของบ่เล่ารู้ลืม *(ของกินไม่กินก็รู้จักเน่า ความรู้ไม่เล่าท่องก็รู้จักลืม)*

ฯลฯ

ภาคอีสาน

เจ้าเฮือนพาเว้า เจ้าเล้าพากิน *(เจ้าของบ้านชวนคุย เจ้าของเหล้าเชิญชวนกินเหล้า)*

เอิ้นกินแล่นใส่ เอิ้นใช้แล่นหนี *(เรียกกินวิ่งใส่ เรียกใช้วิ่งหนี)*

อยากจนให้ขี้ถี่ อยากมีให้เอ็ดทาน *(อยากจน(น้ำใจ)ให้ขี้เหนียว อยากมี(น้ำใจ)ให้ทำทาน)*

บ่อนต่ำให้คูณ บ่อนนูนให้ถาก *(ที่ต่ำให้ถม ที่สูงให้ถากออก)*

เพิ่นบ่เอิ้นอย่าขาน เพิ่นบ่วานอย่าซ่อย *(เขาไม่เรียกอย่าขาน เขาไม่วานก็อย่าช่วย)*

มีเฮือนบ่มีฝา มีนาบ่มีฮ่อง *(มีบ้านไม่มีฝา มีนาไม่มีร่องน้ำ)*

บ่อนเข็ดให้ยำ บ่อนคะลำให้ย้าน *(บ่อนที่ต้องห้าม หรือเสนียด ให้เกรงกลัว บ่อนที่ไม่เป็นมงคลให้เกรง)*

มีเงินให้เพิ่นกู มีซู้ให้เพิ่นเล่น *(มีเงินให้เขากู้ มีเมียให้เขาเป็นชู้)*

ฯลฯ

ภาคใต้

ตื่นสายให้สร้างสวนพร้าว ตื่นเช้าให้สร้างสวนยาง

ไก่ดีตีหล้า ๆ ไก่ขี้ข้าตีเอา ๆ *(หล้า ๆ - ช้า ๆ ตอนหลัง)*

รักเมียเสียนาย รักควายเสียสวน

อยากมีอย่าขี้คร้าน อยากทำงานอย่าเตื่นสาย *(เตื่น-ตื่น)*

ฯลฯ

๓) ***ภาษิตที่ล้อคำ*** คือคำภาษิตที่สร้างขึ้นโดยนำคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันเป็น คำหน้า หรือนำคำที่มีความหมายตรงกันข้าม เป็น คำหน้า เช่น ทรัพย์ในดิน สินในน้ำ *(คำหน้ามีความหมายใกล้เคียงกัน)* ชั่วเจ็ดที ดีเจ็ดหน *(คำหน้ามีความหมายตรงกันข้าม)* การส่งสัมผัสจะใช้คำที่ตรงกันเพื่อเป็นการล้อคำให้คล้องจองกัน และยังเป็นการชูความหมายให้เด่นอีกด้วย เช่น

ภาคกลาง

คดในข้อ งอในกระดูก	จับให้มั่น คั้นให้ตาย
พูดไม่ออก บอกไม่ถูก	รู้หลบเป็นปีก รู้หลีกเป็นหาง
นกมีหู หนูมีปีก	เลือกที่รัก มักที่ชัง
สวรรค์ในอก นรกในใจ	ชั่วเจ็ดที ดีเจ็ดหน
แพ้เป็นพระ ชนะเป็นมาร	หวานเป็นลม ขมเป็นยา
ผู้ดีเดินตรอก ขี้ครอกเดินถนน	หลังสู้ฟ้า หน้าสู้ดิน
น้ำร้อนปลาเป็น น้ำเย็นปลาตาย	น้ำมาปลากินมด น้ำลดมดกินปลา
ข้างนอกสุกใส ข้างในเป็นโพลง	ไม้อ่อนดัดง่าย ไม้แก่ดัดยาก
เสียน้อยเสียยาก เสียมากเสียง่าย	ถี่รอดตาช้างห่างรอดตาเล็น

ฯลฯ

ภาคเหนือ

บ่มีหื้อหา บ่มาฮื้อเสาะ บ่รู้ให้ถาม บ่งามให้แต้ม *(ไม่มีให้หา ไม่มาให้แสวงหา ไม่รู้ให้สอบถาม ไม่สวยงามให้วาดแต่ง)*

ไม้ต้นเดียวบ่เป็นกอ ปอต้นเดียวบ่เป็นเหล่า *(เหล่า-กลุ่มไม้ เรียกว่า ป่าเหล่า)*

แก่เพื่อกิ๋นเข้า เฒ่าเพื่อเกิดเมิน *(แก่เพราะกินข้าว เฒ่าเพราะเกิดมานาน)*

คนหมั่นยากไร้คนสงสาร คนคร้านบ่มีใผมองหน้า *(คนขยันยากจนมีคนสงสาร คนเกียจคร้านไม่มีใครมองหน้า)*

จับใจ๋หมีบ่ดีใจเผิ้ง จับใจมองเซิงบ่เพิงใจ๋เงี้ยว *(ถูกใจหมีไม่ถูกใจผึ้ง ถูกใจมองเซิงไม่ถูกใจเงี้ยว)*

จะหลวกก่อนหมอ จะซอก่อนปี่ *(จะรู้ก่อนหมอ จะขับจะซอก่อนปี่)*

อู้หื้อเป็นฮักยากนักจักหวัง อู้หื้อเป็นจังคำเดียวก็ได้ *(พูดให้เขารักยากนักอย่าหวัง พูดให้เขาเกลียดชังคำเดียวก็ได้)*

ภาคอีสาน

เอาเมียสาวปานได้ง้วชาวแม่ เอาเมียแก่ปานได้แม่ชาวคน *(มีเมียสาวเหมือนได้วัวยี่สิบแม่ มีเมียแก่เหมือนได้แม่ยี่สิบคน) / ชาว-ยี่สิบ*

สิถิ้มก็เสียดาย สิบายก็ขี้เดียด *(จะทิ้งก็เสียดาย จะลูบคลำก็รังเกียจ) / ถิ้ม-ทิ้ง บาย-ลูบคลำ ขี้เดียด-รังเกียจ*

คนหลักค้าใกล้ คนใบ้ค้าไกล *(คนฉลาดค้าใกล้ คนโง่ค้าไกล)*

นั่งให้เบิ่งที่ หนีให้เบิ่งบ่อน *(นั่งให้ดูสถานที่ หนีให้ดูสถานที่)*

หัวดำไปก่อน หัวต่อนนำกัน *(หัวดำไปก่อน หัวหงอกไปตามหลัง) /ต่อน-เผือก*

เฮ็ดนาบ่เสียไฮ่ เลี้ยงไก่บ่เสียฮัง *(ทำนาไม่เสียไร่ เลี้ยงไก่ไม่เสียรัง)*

เฮ็ดนาอย่าแพงกล้า ไปค้าอย่าแพงทืน *(ทำนาอย่าเสียดายกล้า ไปค้าอย่าเสียดายทุน)*

ฯลฯ

ภาคใต้

น้ำเต้าล่ามา ขี้พร้าล่าไป *(น้ำเต้า-ฟักทอง ล่า-ทอดยอด ขี้พร้า-ฟักเขียว)*

หญิงอาดหัวดัง ชายคลั่งร้องเพลง *(อาด-กำหนัด หัว-หัวเราะ)*

คนเนือยไม่ให้ตั้งหม้อ คนอ้อร้อไม่ให้ก่อไฟ *(เนือย-หิว อ้อร้อ-หลุกหลิก)*

กินยาเผื่อไข้ ตัดไม้เผื่อสืน *(สืน- ตัด ทอน)*

ขี้ไก่ไม่ให้หอก ขี้นอกไม่ให้หล่น *(หอก-หก นอก-นก)*

ตีเหล็กเมื่อแดง กินแกงเมื่อร้อน

ฯลฯ